

04 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

■ της Ιφιγένειας Καλαντζή*

Οι χίμαιρες της κινηματογραφικής δημιουργίας στην ποίηση του πειραματικού σινεμά του Γκρέγκορι Μαρκόπουλου

Εμπειρίες από το «Τέμενος 2024» του Γκρέγκορι Μαρκόπουλου, στη Λυσσαρέα Γορτυνίας (27-30/6/2024), υπό τη διοργάνωση και τη στενή επίβλεψη του Αμερικάνου σκηνοθέτη Ρόμπερτ Μπήμπερς

Ανά 4 χρόνια, από το 2004, προβάλλεται σύμφωνα με την επιθυμία και τις ρητές οδηγίες του ελληνικής καταγωγής Αμερικάνου πρωτοποριακού σκηνοθέτη Γκρέγκορι Μαρκόπουλου (1928-1992), στον ειδικά επιλεγμένο χώρο, που ο σκηνοθέτης ονόμασε «Τέμενος», στη Λυσσαρέα ορεινής Γορτυνίας –τόπο καταγωγής του– το επικό του κινηματογραφικό πόνημα «Ενιαίος» (1948-1990), που αποτελείται από 22 κύκλους ταινιών σε έγχρωμο φιλμ 16mm, χωρίς ήχο. Στα δύο χρόνια φέτος, μετά την τελευταία συνάντηση από το 2022, προβλήθηκαν σε 4 συνεχόμενες βραδιές (27-30/6/2024) διαδοχικά οι σειρές κύκλων του Ενιαίος XV-XVIII, με αποσπάσματα από τις προηγούμενες ταινίες του, «The Iliac Passion» (1964-1967), «Twice a Man» (1963), «The Mysteries» (1968), «Himself as Himself» (1967), «Ερωσ, Ο Βασιλεύς» (1967), αλλά και εικόνες από κινηματογραφημένα πορτρέτα επιφανών καλλιτεχνών. Με οδηγό τα ίδια τα κείμενα του Μαρκόπουλου για το έργο και τις σκέψεις του στη σύλληψη του «Τεμένους» στο βιβλίο «Gregory J. Markopoulos: Βουστροφιδόν και άλλα γραπτά» (Άγρα, 2004), ένα ενθουσιώδες μαγεύσιμο –στα όρια εσπετισμού– της αποκαλυπτικής διάστασης του πειραματικού σινεμά, ως υπέρτατης υπαρξιακής αναγκαιότητας της καλλιτεχνικής δημιουργίας, ακολουθεί καταγραφή των εμπειριών μου, από την παρακολούθηση του «Ενιαίος», με αντιπαραβολή σκέψεων του σκηνοθέτη, που προτρέπει τον θεατή «να δει την ταινία ως σύνθεση εικόνας», δίνοντας έμφαση σε μια διαισθητική αντίληψη του σινεμά.

Γεννημένος στο Τολέδο του Οχάιο, από Έλληνες γονείς, ο Μαρκόπουλος ανήκει στη γενιά της κινηματογραφικής πρωτοπορίας της μεταπολεμικής Αμερικής στα τέλη του '40, πλάι στους Γιόνας Μέκας, Σταν Μπρακχέιττ, Κένεθ Άνγκερ, Μάγια Ντέρεν, Σίρλεϊ Κλαρκ και Άντυ Γουόρχωλ, στα χνάρια της καθολικής αμφισβήτησης του αμερικάνικου τρόπου ζωής των μπίτνικ δημιουργών. Γύρισε την πρώτη του ταινία σε ηλικία 12 ετών και σκηνοθέτησε ταινίες σε 16mm, από τα τέλη του '40, ενώ στράφηκε στις ελληνικές ρίζες του, εμπνευσμένος από Πλάτωνα, Αισχύλο, αλλά και τον Ηλία Βενέζη. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του New American Cinema Group στη Νέα Υόρκη, αρχές του '60. Από το 1967, με έδρα την Ευρώπη πλέον, συνέχισε το νεωτεριστικό του έργο, με το επικό του πόνημα «Ενιαίος»,

που επεξεργάζονταν τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Νεωτεριστής που χειρίστηκε την κινηματογραφική δημιουργία στην απόλυτη της μορφή, αποδόμησε τη συμβατική κινηματογραφική αφήγηση, μοντάροντας στη μικρότερη μονάδα της ταινίας, το μονό καρτέ, σε μια κατακερματισμένη νοηματική ασυνέχεια.

Ο Μαρκόπουλος έχει αποτυπώσει στοχασμούς και σκέψεις του πάνω στη σημασία της κινηματογραφικής δημιουργίας και την έννοια του πειραματισμού στο σινεμά, ενώ αγωνίστηκε με πάθος να αναγνωριστεί το δικαίωμα του καλλιτέχνη-δημιουργού, ενάντια στο εμπορικό σινεμά και τη βιομηχανία θεάματος. Με όρους όπως «δημιουργικό σύμπλεγμα προβολής», «σινεμά ως σινεμά» και «δημιουργικός θεατής» αναφέρεται στον «Κινηματογραφιστή-Θεραπευτή», δίνοντας σημασία τόσο στην ποιότητα, όσο και στις συνθήκες της προβολής, που θεωρεί σημαντικές στην αντίληψη των ταινιών του. Στα κείμενά του περιγράφει τη βιωμένη απόρριψη από κοινό και κριτικούς, που τον κατέτασσαν στο περιθώριο του καλλιτεχνικού κατεστημένου, λόγω των έμφυλων και διεμφυλικών προσεγγίσεών του, μέσα από αρχαιοελληνικούς συμβολισμούς. Ανήκοντας στη δεύτερη γενιά μεταναστών, διερευνά τη θέση του στο αμερικανικό παρόν, σε δι-αρκή αναζήτηση ταυτότητας, στο μεταίχμιο γονεϊκού νόστου και ριζικής αφομοίωσης, ενώ με τη βοήθεια μαϊκήνων κατάφερε να προωθήσει το έργο του μέσα από ιδιωτικούς καλλιτεχνικούς κύκλους.

Οι προβολές έγιναν σ' ένα χωράφι, λίγο έξω από τη Λυσσαρέα Γορτυνίας, το αποκαλούμενο «Τέμενος», με πρόσβαση

από ένα κακοτράχαλο κατηφορικό δρόμο, σε απόσταση γύρω στα 2 χλμ. -30' ως 45' ποδαρόδρομου- δίχως φωτισμό. Οι κανονισμοί ήταν αυστηροί και απαραβίαστοι: πρόσβαση με τα πόδια, απαγόρευση καπνίσματος για λόγους πυρασφάλειας, απαγόρευση φωτογράφησης της προβολής και χρήσης κινητού. Η καθημερινή προβολή 3 ως 4 μπομπινών, διάρκειας από τρία τέταρτα ως μια ώρα, άρχιζε μετά τις 21:30 και ολοκληρωνόταν περίπου στη 01:30, σε μηχανή προβολής 16mm, με μοναδικά διαλείμματα το χρόνο για την αλλαγή μπομπίνας από εξειδικευμένη μηχανικό προβολής. Η ώρα προσέλευσης ήταν περίπου τρίτα τέταρτα πριν την έναρξη της προβολής, ώστε οι θεατές να βιώσουν την αλλαγή του φωτός, να φωτογραφήσουν το χώρο –όπως έναν ναό– και να επιλέξουν θέση, στα αναπαυτικά κόκκινα μαξιλάρια, τακτικά τοποθετημένα στο έδαφος, απέναντι από μια οθόνη 4:3 φορμά. Τα πάντα ανεπιτήδευτα, αλλά εργονομικά σχεδιασμένα, σύμφωνα με τις επιταγές Μαρκόπουλου. Σε αυτή την τοποθεσία, σε υψόμετρο σχεδόν 850 μέτρων, μόλις έπεφτε η νύχτα η θερμοκρασία κατεβαίνει αισθητά.

Με την έναρξη της προβολής, σε μια απόλυτα βουβή διάσταση του σινεμά, που επιστρέφει στην πρωτόλεια μορφή του πρώιμου κινηματογράφου, η ησυχία απλωνόταν σαν ομίχλη στην ομίχλη και κυριαρχούσε στην εικόνα, που ωστόσο αποκτούσε τη δική της μουσική, με ήχους της φύσης ολόγυρα, μαζί με τον ήχο της μηχανής προβολής. Σε μια απόλυτη διάσταση του σινεμά, που απορρίπτει κάθε συμβατική αφήγηση, το «Ενιαίος» αποτελείται από μια επεξεργασμένη αλληλουχία μονών καρτέ, των προηγούμενων ταινιών του Μαρκόπουλου, σε αργή κίνηση, διπλοτυπία ή ανετάριστα, που συχνά διακόπτονται από διάσπαρτα λευκά ή μαύρα καρτέ, δημιουργώντας μια καταϊγιστική διακοπτόμενη ροή αναβοσβήσιμων φλας, απροσδιόριστου ρυθμού. Σε ρήξη με τα δυο κυρίαρχα συστατικά του συμβατικού σινεμά, τον ήχο, ομιλίες-ήχους-μουσική και την κινούμενη εικόνα, ο θεατής κεραυνοβολείται από τη σκληρή ρυθμική εναλλαγή λευκού-μαύρου, διαμέσου μοντάζ. Η επί ώρες έκθεση από το φως στο σκοτάδι, σε αυτές τις συνθήκες αποσυντονιστικής θέασης, αγγίζει υπνωτιστική διάσταση, με τον θεατή εν δυνάμει στα όρια έκστασης, σε μια εξουθενωτική εμπειρία, που συμπληρώνεται από την κοπιαστική διαδρομή της μετάβασης και αποχώρησης από το χώρο. Κατά τη διαδρομή προς το γεμάτο λακκούβες

από τα αγριογούρουνα χωράφι, τον θεατή μεθάνε αρώματα και χρώματα από σχίνα, λεβάντα, βελανιδιές, αγριοαχλαδιές, στον απόηχο των βημάτων του στα χαλίκια. Ακόμα και η διαπεραστική υγρασία, ανάγεται σε μια βιωμένη ολιστική εμπειρία, που ξεκινάει από τη μετάβαση στο χώρο της προβολής και ολοκληρώνεται με τις ιδιαίτερες συνθήκες θέασης, κάτω από τον έναστρο ουρανό, με τον αστερισμό της Μεγάλης Άρκτου να προβάλλει πάνω από την οθόνη. Όλα αυτά, συνθέτουν την εμπειρία του «Τεμένους», όπως την είχε συλλάβει ο Μαρκόπουλος και τη διατηρεί αυτούσια, ο πιστός συνοδοιπόρος και πρώην σύντροφός του, Ρόμπερτ Μπήμπερς, ψυχή αυτής της μυσταγωγίας.

Σαν σε θρησκευτική τελετουργία, ο θεατής μετατρέπεται σε μύστη, στα πλαίσια μιας κοινότητας προσηλωμένων θεατών, σκηνοθετών και σπουδαστών κινηματογράφου, από Αυστραλία, Αμερική, Ινδία, Μπαχρέιν, Γερμανία, Γαλλία, που έρχονται και συχνά ξανάρχονται, για να μοιραστούν αυτή τη διαδικασία μύησης, στο όραμα του Μαρκόπουλου. Αυτό το ιδιοσυγκρασιακό, πειραματικό σινεμά συλλογικής θέασης, αναλύεται περισσότερο μέσα από τις ανθρωπολογικές θεωρίες του Κλοντ Λεβί-Στρως. Οι συνθήκες θέασης σε συνδυασμό με τις συνθήκες προβολής στη φύση, εμπλέκουν τη σωματική συμμετοχή του θεατή και αποτελούν μέρος μιας ζωντανής στο χρόνο διαδικασίας, μοναδικής κάθε φορά. Σε μια αλληλουχία ρυθμικής δραστηριότητας, μένει η εντύπωση του εγκεφαλικού αποτυπώματος της όρασης. Εκτός από το αρχαίο θέατρο, αυτό το πείραμα αγγίζει την ψυχεδελική εμπειρία των άλλοτε ρέιβ πάρτι στα δάση.

Προσκεκλημένη της διοργανώτριας Άργυς Καράλη, μαζί με την γιατρό-εικαστικό Εύη Μιχελάκη, είχα την τύχη να μοιραστώ την ξεχωριστή αυτή εμπειρία με το ηγετικό ζευγάρι πειραματικών σκηνοθετών Ρόμπερτ Μπήμπερς και Ούτε Άουραντ, την επίσης Γερμανίδα κινηματογραφίστρια Χέλγκα Φάντερλ και τον Αμερικάνο επιπλοποιό-γλύπτη Άρον Σκοτ, που κατασκεύασε την οθόνη και τις καλαίσθητες πινακίδες. Αξιομνημόνευτη η διαμονή μου στο όμορφο χωριό Μελισσόπετρα, όπου στην ταβέρνα «Ο Νίκος», μας περιποίηθη με ωραία εδέσματα η καλόκαρδη αιοδός Μαρία.

* Η Ιφιγένεια Καλαντζή είναι θεωρητικός-κριτικός κινηματογράφου, ifigenia.kalantzi@gmail.com